

TÜRKİYE'DE
KİMLİKLER, KÜRT SORUNU VE ÇÖZÜM SÜRECİ:
KAMUOYUNDAKİ ALGILAR VE TUTUMLAR

Proje Yöneticisi:
Prof. Dr. Hakan Yılmaz
Boğaziçi Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Web: www.hakanyilmaz.info
Email: yilmazh@boun.edu.tr
Twitter: @yilmaz_hakan

Proje Desteği: Açık Toplum Vakfı ve Boğaziçi Üniversitesi
Kamuoyu Araştırması: Infakto Research Workshop
Danışmanlar: Doç. Dr. Emre Erdoğan, Güçlü Atılğan
Araştırma Asistanları: Mert Koçak, Merve İnce
Kamuoyu Araştırması Tarihi: Nisan-Temmuz 2014

- Araştırmanın veri toplama aşaması Nisan-Temmuz 2014 döneminde, seçili illerin kentsel ve kırsal yerleşim birimlerinde gerçekleştirilmiştir.
- Araştırmada Türkiye 18 yaş ve üstü nüfusunu temsil eden 2300 kişilik bir örneklem kullanılmıştır (1500 ulusal + 400 1976-1995 doğumlu genç + 400 Kürtçe bilen)
- Kürtçe bilenlerin daha ayrıntılı analizini yapabilmek için, örneklemde Kürtçe bilenlerin ağırlığı normal temsili sayıya ek olarak 400 kişi artırılmıştır.
- Tüm görüşmeler hanelerde yüz yüze görüşme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

KISA DEĞERLENDİRME

PROJENİN AMACI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Bu projede, esas olarak etnik, dinsel, mezhepsel, hayat tarzı temelli aidiyetlerden kimlik-sonrası demokratik yurttaşlık kavramına ve demokratik yurttaşlar toplumuna geçişin kültürel altyapısının bugünkü Türkiye toplumunda ne ölçüde mevcut olduğunu araştırmayı hedefledik. Türkiye’de katılımcı ve kapsayıcı bir demokratik yurttaşlık kavramının hayata geçirilebilmesi için kazanılması, entegre edilmesi gereken bir çok toplumsal kesim olsa da, biz, özel olarak, Kürtlere odaklandık. Bu kapsamda, Kürt bireylerin kendi kimliklerini nasıl tanımladıklarını; Türklük , Müslümanlık ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı gibi baskın kimlik yapılarıyla nasıl bir ilişki kurduklarını; kendilerini neden dışlanmış hissettiklerini; entegrasyon için beklentilerinin neler olduğunu ve nasıl bir toplumsal düzende kendilerini entegre olmuş hissedeceklerini; mevcut çözüm sürecine ve diğer çözüm önerilerine nasıl tepkiler verdiklerini; kendilerinin toplumsal entegrasyon için hangi çözüm önerilerini sunduklarını derinlemesine görüşmeler ve Türkiye çapında uyguladığımız bir anket vasıtasıyla incelemeyi hedefledik.

Proje amaçlarına yönelik olarak, öncelikle, varolan durumu gerek literatür taramasıyla, gerekse de gazete haberlerinin incelenmesiyle tespit ettik. Daha sonra, araştırma asistanının ve gönüllü öğrencilerin yardımlarıyla proje konusunda bir dizi derinlemesine görüşme gerçekleştirdik ve önceden yapılmış derinlemesine görüşmeleri analiz ettik. Bu ön çalışmalardan çıkan görüşler ışığında Türkiye çapında uygulayacağımız anketin soru formunu hazırladık.

Türkiye genelinde 2300 kişiye anket uyguladık. Anket çalışması 2014 yılının Nisan-Temmuz ayları arasında gerçekleştirildi. Kamuoyu araştırmasının saha uygulaması Infakto Research Workshop tarafından yapıldı. Doç. Dr. Emre Erdoğan ve Güçlü Atılğan danışman olarak araştırma ekibinde görev aldılar.

2300 anketin 1500 tanesi ulusal çapta bir örnekleme oluşturdu. Buna ek olarak, Kürt yurttaşların daha ayrıntılı analizini yapabilmek için fazladan 400 Kürtçe bilen kişiyle; gençlik gruplarının daha ayrıntılı analizini yapabilmek için de fazladan 1976-1995 yılları arasında doğmuş 400 gençle görüşüldü.

KAMUOYU ARAŞTIRMASININ ANA BULGULARI

Kamuoyu araştırmasının “Çözüm Süreci”ni irdeleyen bölümünde, Çözüm Süreci aşağıdaki boyutlarıyla ele alındı:

BÖLÜM 1: GENEL KİMLİK ALGILARI

BÖLÜM 2: KİMLİKLER, AYRICALIKLAR, AYRIMCILIKLAR

BÖLÜM 3: TÜRK KİMLİĞİ, DİLİ VE KÜLTÜRÜ HAKKINDA ALGILAR

BÖLÜM 4: KÜRT KİMLİĞİ, DİLİ VE KÜLTÜRÜ HAKKINDA ALGILAR

BÖLÜM 5: KÜRT SORUNUNUN SOSYAL NEDENLERİ HAKKINDA ALGILAR

BÖLÜM 6: KÜRT SORUNUNUN SİYASİ NEDENLERİ HAKKINDA ALGILAR

BÖLÜM 7: KÜRT SORUNUNUN EN İYİ NASIL ÇÖZÜLECEĞİNE İLİŞKİN ALGILAR

BÖLÜM 8: ÇÖZÜM SÜRECİNE İLİŞKİN ALGILAR

BÖLÜM 1: GENEL KİMLİK ALGILARI

Görüşülenlere aşağıdaki kimlik seçenekleri sunulup, bunların arasından kendilerine en çok uyan birinci ve ikinci kimlik tanımlarını seçmeleri istendi: Türk milletine ait olmak; bir etnik topluluğa ait olmak; dindar Müslüman olmak; laik Müslüman olmak; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak; doğduğu ve büyüdüğü memleketli olmak. Birinci ve ikinci olarak seçilen şıkların aldıkları yüzdeleri toplayıp, büyükten küçüğe sıraladığımızda, tüm örneklem için kimlik tercihleri şöyle sıralandı. **En tepeye Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı yerleşirken (yaklaşık %75), onun hemen peşinden ve 10 puan gerisinden Türk milletine mensubiyet geldi. Bu iki seçeneği çok geriden dindar Müslümanlık (%34), laik Müslümanlık (%13), etnik aidiyet (%8) ve memleketlilik (%7) seçenekleri izledi. Sahip olunan en önemli kimlik kategorilerinin tepesinde “vatandaşlık” ve “millet” gibi iki modern-seküler kategorinin bulunduğu altını çizebiliriz.**

2014 yılının bulgularını 2010 yılında yapmış olduğumuz “Ötekileştirme” araştırmasının bulgularıyla kıyasladığımızda, vatandaşlık, dindar Müslümanlık, etnik aidiyet, memleketlilik şıklarını tercih edenlerin yaklaşık aynı oranda kaldığını; buna karşılık, **laik Müslümanlık şikkını seçenlerin yaklaşık 15 puan (2010’da %27’den 2014’de %13’e) düştüğünü ve Türk milleti seçeneğini işaretleyenlerin ise aynı oranda (2010’da %47’den 2014’de %61’e) yükseldiğini müşahade ediyoruz.**

Kimlik kategorilerinin bu sıralaması Kürtçe bilenler arasında, bilmeyenlere göre, bazı farklılıklar gösterdi. Buna göre, Kürtçe bilenler kimlik hiyerarşisinin en tepesine Türk milletine mensup olmayı koyarken, onun hemen arkasına, yaklaşık aynı oranlarla dindar Müslümanlık, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ve etnik aidiyet kategorilerini yerleştirdiler. Kürtçe bilenler tarafından en üste yerleştirilen kimlik kategorisinin “Türk milletine ait olmak” şeklinde belirmesine dikkat çekmek gerekmektedir.

Görüşülenlere aşağıda sayılan özellikler verilip, bunlardan en çok hangisinin bir ulusa/millete mensup olmayı belirlediği soruldu: soy birliği, din birliği, ortak tarih, ortak düşman, ortak dil, ortak kültür, aynı devletin vatandaşlığı. Birinci ve ikinci sıraya konan şıkların toplamına göre, en tepede yaklaşık %45 civarındaki oranlarla ortak kültür ve ortak dil gelirken; onları 10 puan geriden ortak tarih ve ortak vatandaşlık; onları 10 puan geriden ortak din; onu da 10 puan geriden ortak soy özelliklerinin takip ettiği görüldü. Ortak düşman seçeneğine ise kimse rağbet etmedi. **Ulus tanımının dil, kültür ve vatandaşlık gibi daha seküler ve kapsayıcı kategorilere dayandırıldığına; din ve soy gibi kategorilerin ise daha az tercih edildiğine dikkat çekebiliriz.**

BÖLÜM 2: KİMLİĞİNDEN ÖTÜRÜ AYRICALIKLI VEYA AYRIMCI MUAMELE GÖRÜYOR MU?

Kürtler, yaklaşık %20-%30 arasında değişen oranlarla hayatın bir çok alanında (karakollarda, devlet dairelerinde, hastanelerde, iş başvurularında, lüks mağazalarda, üniversitelerde) kendilerine ayrımcı davranıldığını, kötü muamele edildiğini söylemektedirler.

Kendilerini “Atatürkçü/Laik” olarak olarak tanımlayanların da oldukça yüksek (%10-%20 arasında değişen) oranlarda kötü muamele gördüklerini söylediklerini belirtmemiz gerekiyor.

En az kötü muamele gördüğünü (%0-%10 arasında) ifade eden kişiler ise, grup aidiyetlerini “dindar/muhafazakar” veya “Türk” olarak seçenler olmuştur.

BÖLÜM 3: TÜRK KİMLİĞİ, DİLİ VE KÜLTÜRÜ HAKKINDA ALGILAR

Görüşülenlere Türk dili ve Türk kimliğini ne ölçüde benimseyip, kullandıkları sorulduğunda, benimseme ve kullanmanın çok yüksek oranlarda olduğu görüldü. Nitekim, görüşülenlerin %85'i Türkçenin tek ana dilleri, %8'i ise ana dillerinden biri olduğunu söylemiştir. Buna göre, görüşülenlerin %93'ü ana dillerinin Türkçe olduğunu belirtmiştir. **Türkiye gibi nüfus ve toprak bakımından görece büyük ve her bakımdan çeşitliliği yüksek bir ülkede bir dilin %93 gibi çok yaygın bir oranda ana dil olarak belirtilmesi Avrupa ülkeleri arasındaki en yüksek oranlardan biridir.** Görüşülenlerin yaklaşık %6'sı Türkçenin ana dilleri olmadığını, bir başka dilin ana dilleri olduğunu söylemişlerdir. Buradan, bu %6'lık kesitin Türkçeyi ne kadar bilip, bilmediğini kestiremiyoruz; ama, Türkçenin ana dil olarak benimsenmemesinden, Türkçenin bilinmediği ve kullanılmadığı sonucunu da çıkaramayız.

Görüşülenlere, “Türk dili ve kültürünü, etnik dil ve kültürleriyle günlük hayatlarında nasıl kaynaştırdıkları” sorulduğunda, %68'lik bir kesim etnik bir dili/kültürünü olmadığını ve sadece Türk dili ve kültürü içerisinde yaşadığını söylerken, %14'lük bir grup ise etnik bir dili/kültürünü olsa da, hayatında birinci sırada Türk dili ve kültürünün geldiğini söylemiştir. **Buna göre, yaklaşık %82'lik çok büyük bir çoğunluk Türk dili ve kültürünün hayatlarında ya tek olduğunu veya birinci sırada geldiğini belirtmiştir.** Bu soruya, %10'luk bir kesim Türk dili ve kültürü ile bir bağları olsa da, etnik dil ve kültürlerinin hayatlarında birinci sırada geldiğini; %6'lık bir kesim ise Türk dili ve kültürü ile bir bağları olmadığını ve sadece kendi etnik dil ve kültürleri içerisinde yaşadıklarını söyleyerek yanıt vermiştir.

Bu soruya verilen cevaplardan çıkarılacak bir genel sonuç ise şudur: görüşülenlerin yaklaşık %30'unun bir etnik dili ve kültürü vardır; bu %30'luk oldukça geniş grubun yaklaşık yarısı (toplamın %14'ü) için etnik dil ve kültürleri Türk kimliğinden sonra ikinci sırada gelmektedir; yaklaşık üçte biri (toplamın %10'u) için etnik dil ve kültürleri Türk kimliğinden önce birinci sırada gelmektedir; yaklaşık beşte birinin (toplamın %6'sı) ise, kendi ifadelerine göre, etnik dil ve kültürlerinden başka bir dilleri ve kültürleri yoktur. Bu sonuçları bir başka şekilde toparlayacak olursak, **toplumda %30'luk bir kesimin bir etnik dili/kültürü vardır. Bu %30'luk grubun yarısı için etnik dil/kültür, Türk dili/kültürüne göre, birinci sırada gelmektedir; bu grubun diğer yarısı için ise etnik dil/kültür, Türk dili/kültürüne göre, ikinci sırada gelmektedir.**

2010 tarihli “Ötekileştirme” araştırmasının verileriyle kıyasladığımızda, etnik bir dili/kültürünü olmadığını ve sadece Türk dili ve kültürü içerisinde yaşadığını söyleyenlerin 2014'de de yaklaşık aynı oranda kaldığını görüyoruz (2010'da %66 ve 2014'te %68). Buna karşılık, etnik bir dili/kültürünü olsa da, hayatında birinci sırada Türk dili ve kültürünün geldiğini söyleyenlerin oranının 2010'da %20 iken 2014'te %14'e gerilediğini; etnik kültürünü birinci, Türk kültürünü ikinci sıraya koyanların 2010-2014 arasında biraz arttığını (%8'den %10'a); Türk dili ve kültürü ile bir bağları olmadığını ve sadece kendi etnik dil ve kültürleri içerisinde yaşadıklarını ifade edenlerin ise 2010'da sadece %2 iken 2014'te %6'ya yükseldiğini gözlemliyoruz.

Yukarıdaki verilerden bir çıkarsama yapacak olursak, hem 2010'da hem de 2014'te “Etnik kimliği olmayan Türk kimliği” ve “Etnik kimlik” arasındaki denge yaklaşık %70-%30 olarak sabit kalmıştır. **Sadece Türk kimliğine sahip olduğunu söyleyenlerin oranı da (%70 civarı), bir etnik kimliğe sahip olduğunu söyleyenlerin oranı da (%30 civarı) 2010'dan 2014'e değişmemiştir. Öte yandan, 2010'dan 2014'e en büyük değişiklik ise %30'luk etnik kimlikli kitlenin kendi içerisinde Türk kimliğinden uzaklaşma ve daha çok etnikleşme biçiminde yaşanmıştır.** Buna göre, etnik kimlikli vatandaşların kimlik

dengelerinde ‐Türk‐ kimliğinin ağırlığı belirgin bir biğimde azalırken, etnik kimliğin ağırlığı ciddi oranda artmıştır. **Kısacası, 2010’dan 2014’e etnik kimlik sahibi olanlar oransal olarak artmazken, bu kişilerin kimlik tanımlarındaki Türklük/etniklik dengesinde etnikliğin payı önemli ölçüde yükselmiştir.**

Görüşülenlere aşağıda sayılan özellikler verilip, bunlardan en çok hangisinin Türk ulusuna/milletine mensup olmayı belirlediği soruldu: soy birliği, din birliği (İslam dini olarak soruldu), paylaşılan tarih, ortak düşman, ortak dil, ortak kültür, aynı devletin (Türkiye Cumhuriyeti) vatandaşlığı. Birinci ve ikinci sırada işaretlenen şıkların toplamına göre, en tepede yaklaşık %40-45 arası oranlarla ortak dil ve ortak kültür gelirken; onları 10 puan geriden ortak vatandaşlık ve ortak tarih; onları da 10 puan geriden ortak din ve ortak soy özellikleri takip etti. Ortak düşman seçeneğine ise kimse rağbet etmedi. Türk ulusunun özelliklerinin ne olduğu konusunda Kürtçe bilenler ve bilmeyenler arasında bir farklılık ortaya çıktı. **Hem Kürtçe bilenler hem de Kürtçe bilmeyenler Türk ulusunun başat özelliği olarak dili sayarken, Kürtçe bilenlerin kültür, tarih ve vatandaşlık şıklarına Kürtçe bilmeyenlerden daha az, din ve soy seçeneklerine ise daha fazla önem atfettiklerini belirtmemiz gerekiyor.**

BÖLÜM 4: KÜRT KİMLİĞİ, DİLİ VE KÜLTÜRÜ HAKKINDA ALGILAR

Kürtçe bilenlerin ortak soydan gelmeyi ulusal yapıtaşları arasında önemli görme eğilimi, Kürt milletinin ortak özelliklerinin ne olduğunu sorduğumuzda da ortaya çıktı. Görüşülenlere aşağıda sayılan özellikler verilip, bunlardan en çok hangisinin Kürt milletine mensup olmayı belirlediği soruldu: soy birliği, din birliği (İslam dini olarak soruldu), paylaşılan tarih, ortak düşman, ortak dil, ortak kültür, aynı devletin (Türkiye Cumhuriyeti) vatandaşlığı. Birinci ve ikinci sırada işaretlenen şıkların toplamına göre, Kürt milletinin ortak özellikleri, hem Kürtçe bilenler hem de bilmeyenlerin tümü açısından, kültür, dil ve soy (%40-50 arasında), bunların yaklaşık 10 puan gerisinden tarih, onun 10 puan gerisinden de din ve memleket olarak sıralandı. Kürtçe bilenler ise, Kürt milletinin ortak özelliklerini sıralarken Kürt dilini en başa koydular; onun 10 puan arkasına Kürt soyundan gelmeyi yerleştirdiler; soy seçeneğinin 10 puan gerisinden ise kültür, din ve tarih şıklarını seçtiler. Kürt kimliğinin temel özellikleri arasında da ortak düşman seçeneğine rağbet eden olmadı.

Görüşülenlerin %83’ü Kürtçe bilmediğini söylerken, yaklaşık %15’i ise Kürtçenin ana dilleri olduğunu belirtmiştir. Bu rakamlar, anne-babanın Kürtçe bilip, bilmediğini sorduğumuzda bulunduğumuz rakamlarla da tutarlıdır. Nitekim, yaklaşık %15 hem annelerinin hem de babalarının Kürtçe bildiğini bildirmişken, %81 ise ne annelerinin ne de babalarının Kürtçe bilmediğini söylemiştir. %2’lik bir kesimde ise anne veya baba Kürtçe bilmektedir (ama rakamlardan anlaşılacağı üzere çocuklarına Kürtçe öğretmemişlerdir).

Kürtçe bilenlerin %76’sı Kürtçeyi iyi veya çok iyi bildiğini söylerken, %18’i ise az veya çok az bildiğini dile getirmiştir.

Kürtçenin ana dilleri olduğunu belirten %15’lik kesimin yarısından biraz fazlası (toplamda %7,9) Kürtçenin yansıra Türkçenin de ikinci bir ana dilleri olduğunu söylerken, aynı grubun yaklaşık 8’de 1’i (toplamda %1,8) Türkçeyi de ana dilleri kadar olmasa da konuşabildiklerini ifade etmişlerdir. Kürtçe ana dilimdir diyen %15’lik grubun üçte birinden biraz fazlası (toplamın %5,6’sı) ise Kürtçe dışında bir ana dilleri olmadığını söylemiştir. **Kürtçe bilmeyen (ve Türkçeyi ana dili olarak gören) %83’le birlikte, Türkçeyi de Kürtçeyle birlikte ana dil olarak konuşan %7,9’u topladığımızda, tüm görüşülenlerin yaklaşık**

%92'sinin Türkçeyi ana dil olarak benimsediğini buluyoruz. Bu rakam, yukarıda Türkçenin bilinirliğine ilişkin sorularda bulunan rakamla (%93) aynıdır.

Kürtçe bilenlere Türkçeyi nerede öğrendikleri sorulduğunda, yaklaşık yarısı ev ortamında anne-babalarından, yaklaşık üçte biri okulda, yaklaşık yedide biri ise arkadaşlarından öğrendiklerini söylemiştir. Geri kalan küçük bir kesim ise (Kürtçe bilenlerin %8'i) Türkçeyi televizyon ve gazetelerden, işyerinde, askerde öğrendiklerini belirtmişlerdir. **Kürtler arasında hatırı sayılır bir bölümün (yaklaşık yarısı) Türkçeyi doğal yollarla, ev ortamında anne-baba dili olarak öğrenmiş olmaları dikkate değerdir. Nitekim, bu bulgu, Kürtçenin ana dilleri olduğunu söyleyenlerin yarısının Türkçenin de ana dilleri olduğunu belirtmeleriyle tutarlıdır.**

BÖLÜM 5: KÜRT SORUNUNUN SOSYAL NEDENLERİ HAKKINDA ALGILAR

Kürt sorununu doğuran en önemli sosyal neden sorulduğunda, hem Kürtçe bilmeyenler (%59), hem de Kürtler arasında (%57) “ekonomik” nedenlerin (topraksız köylülük, yoksulluk, işsizlik, devlet yatırımlarının azlığı v.b.) başı çektiği görülmüştür.

Kürtlerin kimlik bakımından dışlanması seçeneği genelde %7, Kürtler arasında ise %24 tarafından ana sosyal neden olarak gösterilirken; Kürtlerin Türk kültürünü yeterince özümsemedikleri şeklindeki milliyetçi argüman ise genelde %20, Kürtler arasında ise %7 oranlarında kabul görmüştür.

Kürt sorununun ana sosyal nedeni “ekonomik”tir diyenlerin başında hangi grupların geldiğine baktığımızda siyasi tutum, dindarlık, muhafazakarlık gibi ölçütler açısından kendisini merkeze/ortaya yerleştirmiş; iki ana parti olan AK Parti ve CHP'ye oy veren; içerisinde hem AB destekçilerini hem de AB karşıtlarını barındıran “merkezci” bir büyük kitleyle karşılaşırız. Bu merkezci kitlenin **solunda**, Kürt sorununun sosyal nedeni Kürtlerin kimlik bakımından ayrımcılığa uğramasıdır diyen ve içerisinde BDP seçmenlerinin, Kürtlerin, solcuların, az milliyetçi olanların başı çektiği yaklaşık %10'luk küçük bir grup bulunmaktadır. Merkezci kitlenin **sağında** ise Kürt sorununun ana sosyal nedeni olarak Kürtlerin Türk kültürüne yeterince asimile olmadıklarını söyleyen yaklaşık %20'lik bir grup vardır. Bu grubun belli başlı üyeleri MHP seçmenleri, sağcılar, çok milliyetçiler ve AB karşıtları arasından gelmektedir.

Kamuoyunun hem Kürtleri hem de Kürt olmayanları kapsayan büyük bir kesiminin Kürt sorununun sosyal nedenlerine bakışında “ekonomik” bir yaklaşımın hakim olduğunu görüyoruz. Sorunların teşhisini ekonomik nedenlere dayanarak koyma ve tedavi yollarını da ekonomik önlemler arasında arama şeklindeki bu “ekonomik” yaklaşım 1980 sonrası hakim olan neoliberal felsefeye ve günümüzün “**KASA dörtgeni**”yle yani “**Konut-Araba-Sosyal Yardım-AVM dörtgeni**”yle simgelenen **kültürel materyalizmine** de uygun düşmektedir.

BÖLÜM 6: KÜRT SORUNUNUN SİYASİ NEDENLERİ HAKKINDA ALGILAR

Kürt sorununu doğuran en önemli siyasi neden sorulduğunda ise, cevap verenlerin %57'si PKK gibi Kürt örgütlerinin devlete silahla başkaldırmasını ve dış güçlerin tahriklerini gösterirken, sadece %31'lik bir kesim devletin Kürt kimliğini baskılamasını ve rejimin demokrasi alanındaki eksikliklerini ana siyasi neden olarak belirtmiştir.

Beklenebileceği gibi, Kürtler arasında ise, Kürt sorununu doğuran ana siyasi nedenler olarak devletin baskıları (%30) ve Kürt kimliğinin dışlanması (%15) en başta sayılmıştır.

Kürt sorununu doğuran ana siyasi neden olarak Kürt örgütlerinin devlete karşı silahlı mücadele yürütmesini ve dış güçlerin kışkırtmalarını vurgulayan “sağ” argümanı benimseyen %57’lik çoğunluğun arasında en başta gelen gruplar, sırasıyla, çok milliyetçiler, MHP seçmenleri, AB karşıtları, AK Parti seçmenleri ve siyasi yelpazede kendisini en sağa yerleştirenlerdir. Buna karşılık, Kürt sorununu doğuran ana siyasi neden olarak devletin baskılarına ve demokrasi alanındaki eksikliklere vurgu yapan “sol” argümanı benimseyen %31’lik azınlığın içinde en başta gelen gruplar ise, sırasıyla, BDP seçmenleri, az milliyetçiler, Kürtler, az dindarlar ve siyasi skalanın en solunda yer alanlardır.

BÖLÜM 7: KÜRT SORUNUNUN EN İYİ NASIL ÇÖZÜLECEĞİNE İLİŞKİN ALGILAR

Kürt sorunun en iyi nasıl çözüleceğine ilişkin seçeneklerin başında iyi bildiğimiz bir milliyetçi argüman geliyor: “Kürt sorunu yoktur, Terör sorunu vardır; çözüm de terörle mücadeledir”. Genelın %30’u, ama Kürtlerin de %20’si bu milliyetçi argümanı benimsemiş görünüyor.

“Kürt sorunu yoktur; terör sorunu vardır” görüşünün hemen arkasından, “ekonomik kalkınma” (%23) argümanı geliyor. Üçüncü sırada “bağımsızlık, özerklik, federasyon” talep eden ayrışmacı-ayrılıkçı pozisyonu en iyi çözüm olarak tercih eden %22’lik oldukça kalabalık bir grubun olduğunun da altını çizelim (Kürtler arasında ise ayrışmacı-ayrılıkçı pozisyonu destekleyenlerin oranı yaklaşık %30’dur). En az destek bulan çözüm yolu ise %13’lük oranıyla “kültürel hakların yasalarca tanınması” yoludur.

Kürt sorunun en iyi siyasi çözümü olarak Kürt sorunun varlığını inkar eden ve onun yerine terörle mücadeleyi öne çıkaran **“aşırı sağ” argümanı benimseyen %30’luk kitlenin** içinde en başta gelen gruplar, sırasıyla, sağcılar, çok milliyetçiler, MHP seçmenleri, CHP seçmenleri ve solculardır. (Kendisini siyasi yelpazenin en soluna yerleştirmiş olan bazı kişilerin Kürt sorunu konusunda aşırı sağ bir konumu savunmalarındaki tuhaflığın da altını çizelim.) Kürt sorununun en iyi siyasi çözümü olarak “mevcut kültürel haklar yeterlidir, geri kalan meseleler de ekonomik kalkınmayla halledilir” şeklindeki **“ılımlı sağ” argümanı benimseyen %23’lük kesimin** arasında ise, en başta, AK Parti seçmenleri, çok milliyetçiler, AB karşıtları, siyasi merkezde yer alanlar, ev kadınları ve çok dindarlar gelmektedir. Bağımsızlık, federasyon veya özerkliği savunan ve ayrışmacı veya ayrılıkçı pozisyona oturan **“aşırı sol”daki %22’lik kitlenin** başını ise BDP seçmenleri, Kürtler, az milliyetçiler, az dindarlar, az muhafazakarlar ve solcular çekmektedir. (Kendisini siyasi skalanın soluna yerleştirmiş kişilerin bir bölümü Kürt sorunu konusunda aşırı sağ bir tutum sergilerken, bir bölümü de aşırı sol bir tavır koymaktadır; bu da sol içerisindeki derin bölünmeyi göstermektedir.) Son olarak, “siyasi çözüm, kültürel hakların tanınmasından geçer” diyen **“ılımlı sol” konumu dolduran %14’lük en küçük kitlenin** en önünde ise, yine, BDP seçmenleri, Kürtler ve az milliyetçiler yer almaktadır.

Kendilerine Kürt sorununun çözümüne ilişkin tedavüldeki belli başlı argümanlar verilir, bunların gerçekleşme olasılığı hakkındaki yargıları sorulduğunda, görüşülen kişiler, çatışmanın bitmesi, ekonomik refah artışı, kimliğin tanınması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi argümanlarını görece yüksek oranlarda olası görürlerken; demokratik

özerklik, Kürtçenin resmi dil olması gibi seçeneklerin gerçekleşme şansının ise oldukça düşük olduğuna hükmettiler.

BÖLÜM 8: ÇÖZÜM SÜRECİNE İLİŞKİN ALGILAR

Türkiye genelinde %57'lik bir desteğe sahip olan çözüm sürecine en büyük desteği veren gruplar, verilen desteğin büyüklüğüne göre, şöyle sıralanmaktadır: BDP seçmenleri, Kürtler, AK Parti seçmenleri, çok muhafazakarlar, çok dindarlar ve siyasi yelpazenin en sağında yer alanlar. Çözüm sürecine en çok karşı çıkan gruplar ise MHP seçmenleri, CHP seçmenleri, siyasi skalanın en solunda yer alanlar, az muhafazakarlar ve az dindarlardır.

Çözüm sürecine ilişkin ilk yapabileceğimiz gözlem, bu sürece esas desteğin AK Parti ve BDP tabanlarından geldiği; buna mukabil CHP-MHP tabanlarının ise çözüm sürecine büyük ölçüde karşı olduklarıdır. Kısacası, çözüm süreci ülkedeki partisel kutuplaşmaya tabi olmuş ve onun bir parçası haline gelmiş görünmektedir. Bu da, tabii ki, çözüm sürecinin en geniş toplumsal konsensus üzerinde yürütmesini zorlaştırmaktadır.

Çözüm sürecine destek yüksek seviyelerdeyken, sürecin sonunda Kürt sorununun çözüleceği konusunda ise daha kötümser bir tutum ortaya çıkmaktadır. Nitekim, çözüm sürecinin Kürt sorununu büyük ölçüde çözeceğine genelde %47 (destekleyenlerden 10 puan düşük), Kürtler arasında ise %61 (destekleyenlerden 22 puan az) oranında inanan mevcuttur. Çözüm sürecinin sonuç getireceğine inananların, hem genelde hem de Kürtler arasında çözüm sürecine destek verenlerden ciddi manada (yaklaşık 10-20 puan arası) düşük olması, sonuca ilişkin bir kötümserliğe işaret etmektedir.

Çözüm süreci konusunda en iyimser gruplar, sırasıyla, AK Parti seçmenleri, BDP seçmenleri, Kürtler, çok muhafazakarlar, çok dindarlar, siyasi yelpazenin merkezinde ve en sağında yer alanlar ve çok milliyetçiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çözüm sürecinin kötümserlerinin başında ise, kötümserliğin büyüklüğüne göre, MHP seçmenleri, CHP seçmenleri, solcular, az muhafazakarlar ve az dindarlar gelmektedir.

Çözüm sürecine genelde %57 oranında destek verilirken, sürecin ana hedefi olan Kürtler arasında bu oran %83, BDP seçmenleri arasında ise %91 gibi rekor seviyelere çıkmaktadır. Keza, gerek Kürtler, gerekse de BDP seçmenleri çözüm süreci konusunda çok yüksek bir iyimserlik sergilemektedirler (her iki grup için de yaklaşık %61). Öyle ya da böyle, Kürtlerin ve Kürt siyasetinin başat aktörleri olan PKK-BDP-HDP çizgisinin çözüm sürecine çok büyük bir duygusal-siyasal yatırım yapmış oldukları ve sonuca ilişkin beklentilerini de çok yükseltmiş oldukları görünmektedir. Dolayısıyla, çözüm sürecinin akamete uğramasının Kürt kamuoyunda şu andaki yüksek pozitif beklenti ölçüsünde büyük bir hayal kırıklığı yaratması ve bunun sonucunda da Kürt kamuoyunun çok daha umutsuzlaşması, çok daha radikal seçeneklere meylenmesi mümkündür. Bu kopma ve radikalleşme sadece ayrılıkçı köruklemekle kalmayabilir; Kürtlerin, çözüm sürecinin Türkiyeli-seküler-milliyetçi Kürt aktörleri olan PKK-BDP-HDP çizgisinden de kopmalarına yol açabilir.